

MAŁY WIELKI CZŁOWIEK

KONCEPCJA WYCHOWANIA I WSPIERANIA ROZWOJU DZIECI W WIEKU OD 6
MIESIĄCA ŻYCIA DO 2 I PÓŁ ROKU

NATALIA MAŁOZIĘĆ

„Dzieci potrzebują korzeni i skrzydeł”

ZAŁOŻENIA PROGRAMU

1. Każdy człowiek już w momencie narodzin posiada ogromny potencjał
2. Każde dziecko jest inne, co oznacza, że rozwój każdego z nich przebiega w sposób zindywidualizowany (różne tempo i rytm rozwoju).
3. Pierwszy rok życia dziecka jest okresem krytycznym w rozwoju zdrowej relacji przywiązania z rodzicem/opiekunem
3. Okres między urodzeniem a 3 rokiem życia jest zasadniczy dla tworzenia się zdrowej i silnej osobowości
4. Edukacja i wspieranie rozwoju jest potrzebne każdemu dziecku, każde dziecko ma prawo do edukacji początkowej
4. Wspieranie rozwoju jest możliwe, gdy zaspokojone są podstawowe potrzeby dziecka
5. Wspieranie rozwoju powinno przebiegać kompleksowo
6. Ruch i swobodna zabawa jest podstawowym czynnikiem stymulującym rozwój dzieci
7. Prawidłowy rozwój dziecka jest możliwy tylko w kontekście społecznym
8. Przestrzeganie zasad bezpieczeństwa i zdrowego rozsądku to priorytety w kontakcie z dzieckiem
9. Dziecko jest człowiekiem i należy przestrzegać jego praw

CELE PROGRAMU

Celem programu jest organizacja procesu wychowania i wspierania rozwoju niemowląt i małych dzieci (w wieku od 6 miesiąca życia do połowy trzeciego roku życia) w placówce żłobkowej. W zależności od wieku dzieci, różnie rozkładają się proporcje dotyczące realizowania funkcji opiekuńczej, wychowawczej i edukacyjnej. Ważne jest zachowanie równowagi adekwatnej do poziomu rozwoju oraz potrzeb i możliwości dzieci.

Program realizowany w **młodszej grupie żłobkowej** (dzieci w wieku 6-18 miesiąca życia) ma na celu:

1. Zminimalizowanie negatywnych skutków rozłąki niemowląt i małych dzieci z rodzicami (opiekunami prawnymi)
2. Wspomaganie dzieci i rodziców w procesie adaptacji do zmiany/placówki
3. Adekwatne i szybkie reagowanie (wrażliwość) na podstawowe potrzeby dzieci
4. Wspieranie dziecka w budowaniu poczucia bezpieczeństwa
5. Dominująca rola opiekuna ze względu na ograniczoną aktywność własną dzieci w tym wieku
6. Uważne i aktywne towarzyszenie dziecku w charakterystycznym dla tego etapu niezwykle dynamicznym rozwoju psychoruchowym
7. Umożliwianie dziecku i pobudzanie do osiągania kolejnych etapów w rozwoju (eksploracja, manipulacja, lokomocja, nauka chodzenia, komunikowanie się, rozwój mowy, różnicowanie się uczuć, początki interakcji z innymi dziećmi)

Program realizowany w **starszej grupie żłobkowej** (dzieci w wieku 18-30 miesiąca życia) ma na celu:

1. Wspieranie dziecka w rozwoju samodzielności
2. Przyzwolenie na realizację dominującej w tym wieku potrzeby autonomii
3. Stymulowanie rozwoju inteligencji emocjonalnej
4. Umożliwienie dziecku wchodzenia w pierwsze kontakty społeczne
5. Stworzenie środowiska edukacyjnego odpowiadającego bieżącym potrzebom dzieci
6. Wczesną stymulację twórczego myślenia i działania
7. Przygotowanie dziecka do łagodnej adaptacji w przedszkolu

REALIZACJA PROGRAMU

1. Zadania opiekuna-wychowawcy

- podążanie za dzieckiem (dostrajanie się/odczytywanie potrzeb/wrażliwość
- zajęcia w młodszej grupie mają głównie charakter indywidualny
- zajęcia dla całej grupy – mają charakter integrujący dzieci
- zajęcia planowane i organizowane przez dorosłych są propozycją, a nie obowiązkiem
- zajęcia edukacyjne bazują na bezpośrednim doświadczeniu i zabawie dzieci

- zajęcia przy stolikach – organizowane tylko dla chętnych (najstarszych dzieci)
- nie stosuje się planów miesięcznych (zmieniające się potrzeby i zainteresowania małych dzieci)
- opiekunowie prowadzą stałą obserwację aktywności dzieci (regularnie spisują ją w „Zeszytach rozwoju dziecka”) + rodzice zabierają do domu raz/mc i wpisują swoje komentarze
- opiekunowie – wrażliwa i pełna szacunku interakcja z dzieckiem
- opiekun stwarza okazję dzieciom do zdobywania nowych doświadczeń – m.in. przez różnicowanie sfer aktywności, wprowadzanie nowych elementów w środowisko dziecka, konstruowanie zadań w sferze najbliższego rozwoju.

2. Współpraca z rodzicami

- współpraca opiekunów i rodziców oparta jest na partnerstwie (podstawą – rozumienie decydującej roli rodziców i rodziny w procesie rozwoju dziecka) przez stworzenie płaszczyzny wspólnego działania
- opiekunowie i rodzice dbają o dobry przepływ informacji
- dwa razy w roku zebranie z rodzicami oraz co najmniej raz w semestrze konsultacje indywidualne z opiekunem-wychowawcą (lub częściej, według potrzeb)
- „Zeszyt rozwoju dziecka” jako narzędzie wspólnej pracy na rzecz dziecka

3. Organizacja pracy

- Racjonalna organizacja czasu (jeden z najważniejszych czynników)
- Przestrzeganie ustalonego wspólnie rytmu/harmonogramu dnia
- Planowanie pracy opiera się na wiedzy o prawidłowościach rozwoju małych dzieci i zmieniających się potrzeb rozwojowych konkretnych dzieci
- Organizacja pracy żłobka – zgodna z wytycznymi Ustawy o opiece nad dziećmi do lat 3
- Formy zajęć:
 - zabawy organizowane przez opiekuna-wychowawcę
 - zabawy swobodne/dowolne/spontaniczne
 - spacer/wyjście do grodu

- zajęcia dodatkowe (angielski, tańce, rytmika itp.)

● Obszary edukacyjne (dotyczy głównie grupy starszej):

- rozwój emocjonalny i społeczny
- samoobsługa, higiena i bezpieczeństwo
- rozwój mowy i komunikacji
- aktywność poznawcza
- sprawność ruchowa i koordynacja wzrokowo-ruchowa
- aktywność artystyczna

● Ramowy rozkład/Harmonogram dnia:

Organizując plan dnia dla grupy tak małych dzieci warto pamiętać o tym, że:

- małe dzieci często zmieniają rodzaj aktywności (ograniczone możliwości koncentracji uwagi) – zajęcia powinny trwać nie dłużej niż kilka minut
- małe dzieci szybko się męczą – będą potrzebować miejsca, w którym chwile odpoczną (materacyki, poduszki)
- odpoczynek w ciągu dnia (leżaczki lub łóżeczka)
- małe dzieci chętniej i szybciej uczą się od starszych koleżanek i kolegów – w ciągu dnia warto zorganizować krótkie spotkanie grup
- panu dnia należy rzetelnie przestrzegać (dzieci czują się bezpieczniej, jeśli rytm dnia się powtarza i nie jest zakłócany niepotrzebnymi zmianami)

Przykładowe harmonogramy/ rozkłady dnia:

6.30 - 8.15	przyjmowanie dzieci, zabawy indywidualne
8.15 - 8.45	Śniadanie
8.45 - 11.15	zabawy zorganizowane: indywidualne lub grupach, na salach lub w ogrodzie
10.00 - 10.15	drugie śniadanie
11.15 - 11.30	przygotowanie do obiadu
11.30 - 12.00	Obiad
12.00 - 14.00	przygotowanie do snu, cisza poobiednia
14.00 - 14.30	ubieranie dzieci po leżakowaniu
14.30 - 15.00	Podwieczorek
14.30 - 17.00	gry i zabawy w grupach, odbieranie dzieci ze żłobka
6.00 – 8.00	Przyjmowanie dzieci
8.00 – 9.00	Śniadanie (po śniadaniu załatwianie potrzeb fizjologicznych w łazience)

9.00 – 11.30	Zajęcia zorganizowane, zabawy dowolne, spacery na świeżym powietrzu
11.30 – 12.45	Obiad (przed posiłkiem mycie dzieci, po obiedzie załatwianie potrzeb fizjologicznych w łazience)
12.45 – 14.40	Sen
14.40 – 15.30	Podnoszenie dzieci ze snu z równoległe odbywającym się podwieczorkiem (ubrane dzieci dochodzą lub są doprowadzane do stolików na podwieczorek)
15.30 – 17.00/18.00	Zabawy dowolne i rozchodzenie się dzieci do domów

4. Zasady realizowania programu

1. Program należy realizować mając na uwadze rytm dnia oraz bieżące potrzeby i możliwości dzieci
2. Należy zwracać uwagę na częste zmiany aktywności dzieci i adekwatną do możliwości dzieci dynamikę zajęć
3. Warto pamiętać o tym, by dzieci mogły poznawać nowe treści, badając świat wszystkimi zmysłami (stymulacja polisensoryczna)
4. Realizując program należy kłaść nacisk na wszechstronny rozwój dziecka (wspierać wszystkie sfery rozwojowe: motorykę małą i dużą, mowę, kontakty społeczne, percepcję i koordynację wzrokowo-ruchową, rozwój emocjonalny i samoobsługę)
5. Wielkość powierzchni w placówce uwzględnia potrzeby rozwojowe dzieci w zakresie swobodnej zabawy i potrzeb życia codziennego
6. Aranżacja przestrzeni i wyposażenie żłobka uwzględniają potrzeby rozwojowe dzieci w różnym wieku, stymulują potrzebę eksperymentowania i ciekawość, umożliwiają różne formy interakcji między dziećmi
7. Wszystkie dzieci codziennie mają możliwość bezpiecznych i stymulujących zabaw na powietrzu
8. Prawa dziecka są przestrzegane przez wszystkich dorosłych (pracowników, opiekunów, rodziców)
9. Wszystkie osoby pracujące z dziećmi są przeszkolone z zakresu udzielania pierwszej pomocy dzieciom

10. Realizując program należy bezwzględnie przestrzegać zasad bezpieczeństwa oraz Praw Dziecka

SPECYFIKA ROZWOJU PSYCHORUCHOWEGO DZIECI W WIEKU NIEMOWLĘCYM

(od urodzenia do 12 miesiąca życia)

Rozwój dziecka w pierwszym roku życia charakteryzuje się niezwykle dynamiką. To najważniejszy i jedyny tak intensywny etap w rozwoju człowieka. Obserwujemy wiele kluczowych zmian takich jak potrojenie masy ciała, intensywny wzrost i rozwój umiejętności chodzenia, początki mowy, nauka samoregulacji emocji, pierwsze kontakty społeczne, przejście od diety mlecznej do mocno zróżnicowanej.

Budowanie poczucia bezpieczeństwa – najważniejszym zadaniem

Rozwój morfologiczny i zmiany fizjologiczne

- procesy anaboliczne przeważają nad katabolicznymi, asymilacja nad dysymilacją
- 5-7 miesiąc - „fizjologiczne urodziny” (zanika dominujący wpływ hormonów i typ metabolizmu z okresu płodowego)
- doskonałą się fizjologiczne i biochemiczne mechanizmy organizmu (prowadzą do homeostazy)
- trzykrotne zwiększenie masy ciała (intensywny rozwój somatyczny)
- szybki rozwój aparatu ruchu (kości i mięśni) oraz intensywny rozwój tkanki tłuszczowej (umożliwia termoregulację)
- szybki przyrost masy tkanki mózgowej
- mielinizacja włókien nerwowych nerwów czaszkowych, rozrost pól i okolic kory (wzrost dokładności i szybkości przewodzenia nerwowego)
- od 6 miesiąca rozpoczyna się proces wyżynania się zębów mlecznych (do 3 r.ż.)

Rozwój psychoruchowy

- rozwój ruchowy jest miarą dojrzewania organizmu, a zwłaszcza układu nerwowego
- umiejętność panowania nad postawą ciała oraz wszelkie zmiany w zakresie motoryki (lokomocja, chwyt, manipulacja) przebiegają zgodnie ze stałą, typową kolejnością, wyznaczoną przez trzy kierunki rozwoju: cefalokaudalny (część głowowa, tułowiowa, nożna) proksymodystalny (od osi podłużnej ciała na boki) oraz łokciowo-promieniowy (w osi poprzecznej ciała rozwój przebiega od piątego małego palca do kciuka)
- dwie prawidłowości rozwoju ruchowego (przejście od globalnych, rozlanych do zlokalizowanych reakcji ruchowych oraz wcześniejsze przyswajanie ruchów cyklicznych, dwufazowych niż acyklicznych, trójfazowych)
- rozwój kontroli nad pozycją ciała/postawą (w 3 miesiącu dziecko podniesione do pozycji pionowej zdolne jest sztywno trzymać głowę, w 8 miesiącu samodzielnie siedzieć, a w 10 stać, trzymając się oparcia)
- rozwój lokomocji (obroty w pozycji leżącej: z pleców na bok – 3 miesiąc, z brzucha na plecy – 5 miesiąc, z pleców na brzuch – 6 miesiąc, samodzielne siadanie i pełzanie – 8 miesiąc, prowadzą do raczkowania – 10/11 miesiąc i chodzenia – 12/13 miesiąc)
- rozwój w zakresie chwytu i manipulacji (od 4 miesiąca – chwyt dowolny, prosty, 5-6 miesiąc chwyt dłoniowo-łokciowy, 6-8 miesiąc chwyt nożycowy i przekładanie przedmiotu z ręki do ręki, 8-9 miesiąc chwyt pęsetkowy i manipulowanie przedmiotem z użyciem obu rąk)
- w 1 r.ż. – manipulacja niespecyficzna (w odniesieniu do wszystkich przedmiotów stosowany jest taki sam repertuar schematów czynnościowych)

Rozwój poznawczy

- do ok. 3 miesiąca proces akomodacji soczewek nie zachodzi prawidłowo (niemowlę może widzieć jedynie obiekty znajdujące się od niego ok. 21 cm.
- w wieku 12 miesięcy ostrość wzroku dziecka dorównuje ostrości wzroku dorosłego
- aktywność wzrokowa dziecka jest od początku sensowna (dziecko kieruje uwagę na najbardziej informacyjne części świata wzrokowego)
- między 1 a 3 miesiącem dziecko widzi nie tylko szczegóły, ale dostrzega organizację obrazu
- między 3 a 5 miesiącem pojawia się, a około 13 miesiąca rozwija, widzenie stereoskopowo-binokularne zapewniające widzenie głębi
- spostrzeganie stałości wielkości zaznacza się już w 4 miesiącu życia (a wyraźnie występuje u większości dzieci między 5 a 7 miesiącem)
- spostrzeganie stałości kształtu może nastąpić już w 3-4 miesiącu

- percepcja ma charakter intermodalny (powiązania między modalnościami występują już od urodzenia)

Czynności eksploracyjne

- prowadzą do zaspokojenia potrzeb poznawczych jednostki, występują w formie nastawienia receptorów, zbliżania się do przedmiotu, manipulowania nim, stawiania wobec niego pytań i hipotez.

- właściwe eksplorowanie przedmiotów pojawia się w stadium inteligencji sensoryczno-motorycznej (dziecko stosuje wiele różnych schematów czynnościowych do jednego przedmiotu i przejawia tendencję do modyfikowania czynności w celu wykrycia różnych właściwości przedmiotu

- kształtuje się podstawowa reprezentacja świata przedmiotów fizycznych

- rozpoczyna się proces odkrywania umysłu, jego pierwsze przejawy to: społeczny uśmiech (3 miesiąc życia), różnicowanie ekspresji podstawowych emocji (5 miesiąc życia), lęk społeczny (7-8 miesiąc życia), zabawy „daj-masz” (9 miesiąc życia), które stają się podstawą intencjonalnej komunikacji

- początki „dziecięcych teorii umysłu” czyli fragmentów dziecięcych reprezentacji świata, które dotyczą stanów psychicznych innych osób

Przedwerbalne formy komunikacji

- dziecko jest wrażliwe na ludzki głos (trzydniowe niemowlęta odróżniają głos swojej matki od głosów innych matek

- do komunikowania się z otoczeniem małe dziecko wykorzystuje zachowania niewerbalne, używając takich środków jak: płacz, spojrzenia, ruchy ciała, gesty, mimika, wokalizacja

- komunikacyjne funkcje gestów (gesty wskazujące – pojawiają się między 9 a 13 miesiącem życia i wyrażają prośbę o przedmiot, podawanie przedmiotu dorosłemu, pokazywanie przedmiotu oraz wskazywanie przedmiotu, gesty reprezentujące – występują powyżej 14 miesiąca, tworzą względnie trwałe układy ruchów ciała, rąk, mimiki, którym odpowiadają znaczenia, zastępują lub reprezentują informacje

- komunikacja ostensywna (zwracanie uwagi na obiekty w otoczeniu przez ich wskazywanie), dwa rodzaje gestów: protoimperatywy (służące wpływaniu na interlokutora w celu uzyskania wskazywanego obiektu oraz protodeklaratywy (sposób komentowania aktualnego stanu rzeczy i wywierania wpływu na uwagę odbiorcy

- etykietowanie przedmiotów i zdarzeń za pomocą gestów poprzedza etykietowanie (dzieci najpierw tworzą zestawienia dwóch gestów oraz gestu i słowa, zanim zaczynają łączyć słowa

- funkcje wczesnych prób komunikowania się – regulacja zachowania (aby otrzymać coś /uzyskać pomoc w osiągnięciu celu, interakcja społeczna (dla zwrócenia uwagi partnera lub jej podtrzymania), połączenie uwagi (zwrócenie uwagi partnera na wspólne obserwowanie obiektu/zdarzenia).
- bogata mimika wyrażającą przeżycia dziecka i będącą środkiem komunikowania się z otoczeniem (wyraźną wartość komunikacyjną ma uśmiech)
- wokalizacja (produkowanie dźwięków mniej lub bardziej zbliżonych do dźwięków mowy)

Porozumiewanie się niemowlęcia z dorosłymi

- wczesne kontakty matki z dzieckiem (realizowane za pomocą środków niewerbalnych i werbalnych) zostały nazwane konwersacjopodobnymi.
- linia rozwoju komunikowania się w niemowlęctwie: od intersubiektywności pierwotnej (dziecko interesuje się osobami i aktywnie uczestnicząc w interakcji, kieruje pod ich adresem gesty , miny, spojrzenia, przez zainteresowanie tylko przedmiotami, które stają się środkami społecznej interakcji; do wtórnej intersubiektywności (dziecko dzieli zainteresowanie między osoby i przedmioty oraz zaczyna wokalizować w odpowiedzi na zachowanie matki – przejawia naturalne reakcje zwrotne

Emocjonalny i społeczny rozwój niemowlęcia

- do 3 miesiąca dziecko jest zdolne do przeżywania zadowolenia/niezadowolenia
- pod koniec okresu niemowlęcego dziecko przeżywa wiele różnych pozytywnych i negatywnych stanów emocjonalnych (radość, miłość, zazdrość), są nietrwałe, łatwo zmieniają się od pozytywnych do negatywnych
- źródłem przeżyć dziecka są przede wszystkim jego relacje z osobami dorosłymi - już w 1 miesiącu dzieci reagują na podniecenie/niepokój osoby, która je karmi, i odmawiają przyjęci pokarmu, w 2 miesiącu dziecko ożywia się w kontakcie z dorosłym, uspokaja pod wpływem pieszczotliwego przemawiania , a w 3 miesiącu niemowlę odwzajemnia uśmiech dorosłego. Czteromiesięczne dzieci wyrażają niezadowolenie gdy dorosły nie zwraca na nie uwagi, w 5 miesiącu reaguje strachem na nieznaną osobę, w 7-8 miesiącu próbuje zwrócić na siebie uwagę dorosłego , płacząc, gaworząc, a w 10 miesiącu naśladowuje ruchy dorosłego i włącza się do wspólnej zabawy
- dzięki bodźcom pochodzącym z własnego ciała kształtują się załączki poczucia odrębności fizycznej
- podstawą wzajemnej relacji dziecko-dorosły jest umiejętność wyrażania przeżyć i odczytywania zewnętrznych wyrazów emocji partnera interakcji (dziecko w 1 miesiącu wyraża

mimicznie (uśmiechem) takie stany emocjonalne jak radość czy zadowolenie, w 3-4 miesiącu mimicznie wyraża złość i smutek, w 7 miesiącu strach, a pod koniec 1 r.ż. nieśmiałość i wstyd.

- w 6 miesiącu dzieci wykazują preferencje stanów emocjonalnych innych osób, potrafią wyrażać tę samą emocję, co twarz na którą patrzą
- uczucia dziecka są ściśle związane z jego działaniem, potrzebami, dążeniami i zainteresowaniami, a także wydarzeniami w jego bezpośrednim środowisku społecznym
- przywiązanie – niezbędne do prawidłowego rozwoju dziecka , rozwija się od momentu urodzenia, wyraźne jego przejawy można obserwować w drugim półroczu 1 r.ż. (nieufność wobec obcych, śmiałość przejawiana u boku opiekuna, protest przeciwko rozstaniu z matką
- pojawiają się reakcje na inne dzieci (pod koniec pierwszego półrocza dziecko obserwuje inne dziecko i uśmiecha się do niego, w trzecim kwartale gaworzy do innych dzieci, naśladuje ruchy rówieśnika, daje zabawkę i reaguje protestem na jej zabranie, pod koniec 1 r.ż. próbuje zwrócić na siebie uwagę rówieśnika gaworząc, złości się gdy rówieśnik oddala się, porzuca zabawkę i dąży do nawiązania kontaktu z rówieśnikiem
- coraz większe zainteresowanie kontaktami z rówieśnikami, którzy z czasem stają się przedmiotem eksploracji (dziecko traktuje partnera podobnie jak inne obiekty w otoczeniu – dotyka, popycha, pociąga – nawiązywanie rówieśniczych kontaktów wymaga kontroli i pomocy dorosłych.

SPECYFIKA ROZWOJU PSYCHORUCHOWEGO DZIECI W WIEKU PONIEMOWLĘCYM

(12 – 36 MIESIĄC ŻYCIA)

Rozwój dziecka w drugim i trzecim roku życia jest już nieco wolniejszy niż w pierwszym roku po urodzeniu. Zachodzi jednak wiele wyraźnych i ważnych zmian. Dotyczą one przede wszystkim rozwoju poznawczego, społecznego, rozwoju mowy oraz samodzielności.

Rozwój fizyczny i motoryczny

- zwolnienie przyrostu wagi przy nadal szybko postępującym wzroście (proporcje ciała ulegają zmianie – sylwetka ulega wyszczupleniu)
- ostateczne ukształtowanie się postawy stojącej umożliwi dalszy rozwój lokomocyjny
- duża aktywność dziecka umożliwi mu ćwiczenie nawyków ruchowych, naukę biegania (16-18 miesiąc), wchodzenia po schodach (trzymając się poręczy i dostawiając nogę w 19-21 miesiąc), jazdy na trzykołowym rowerku (36 miesiąc)

- okres rozwoju manipulacji specyficznej (dziecko uczy się dostrajać swoje ruchy do kształtu przedmiotów, ich wielkości, oddalenia)
- dziecko uczy się posługiwać przedmiotami codziennego użytku (podstawą- mechanizm naśladowania wzoru proponowanego przez dorosłego)

Rozwój czynności poznawczych

- rozwój inteligencji sensoryczno-motorycznej (schematy czynnościowe, reakcje okrężne, odkrycie stałości i obiektywności przedmiotów w otoczeniu, pierwsze schematy funkcjonalnych klas obiektów i funkcjonalnych relacji, przejście od rozwiązywania problemów metodą czynnego eksperymentowania do używania w tym celu kombinacji myślowych)
- funkcja symboliczna (rozwija się zdolność do zastępowania symbolami nieobecnych przedmiotów i zjawisk)
- w ciągu trzech pierwszych lat dziecko opanowuje język na poziomie podstawowym (zna około 2 tysiące słów i podstawowe reguły gramatyczne). Dziecko opanowuje także inne systemy symboliczne, takie jak: muzyka, rysunek, gesty czy liczby.
- połowa 2 r.ż. to ważny moment w nabywaniu przez dziecko wiedzy na temat stanów mentalnych czyli dziecięcej teorii umysłu (dziecko staje się zdolne do myślenia o rzeczach nieobecnych i możliwych, wyobrażonych zdarzeniach)

Rozwój zabawy

- w tym okresie obserwujemy kilka rodzajów zabaw, najważniejsze to: zabawy manipulacyjne (swobodne czynności podejmowane przez dziecko dla przyjemności, zwykle prowadzą do osiągnięcia określonego stanu rzeczy np. potrząsanie grzechotką, wkładanie przedmiotów do pudełek, przewożenie klocków), konstrukcyjne i symboliczne (udawanie skierowane na siebie np. picie z pustej filiżanki, lub innych np. całowanie lalki, sekwencje czynności udawanych np. wyjście na spacer z lalką, zabawa w udawanie z przedmiotami zastępczymi np. klocek jako słuchawka telefonu)
- rozwój zabawy w 2 i 3 r.ż. to przejście od zabaw funkcjonalnych do symbolicznych
- zabawa symboliczna (w udawani)e – jej wczesna struktura pojawia się około 18 miesiąca życia (dzieci nie tylko zaczynają odgrywać sytuacje na niby ale rozumieją również udawanie innych osób), w okresie przedszkolnym przekształca się w rozwiniętą zabawę tematyczną (w role)

Rozwój mowy i komunikacji

- pod koniec 1 r.ż. dziecko operuje 4-5 słowami, a w następnych latach (aż do 6 r.ż.) opanowuje dziennie średnio po 9-10 słów.
- charakterystyczne dla tego okresu jest zjawisko nadrozdzielności znaczeń (poznane słowa dzieci stosują do nazywania wszystkich obiektów, które są w jakiś sposób do siebie podobne)
- w procesie opanowywania języka udział biorą mechanizmy wrodzone, materiał językowy który słyszy dziecko, oraz kontekst sytuacyjny, środowiskowy.
- w 2 r.ż. dziecko używa słów w sposób nieprecyzyjny (nadprodukcja znaczeń), zna wiele nazw dźwiękonaśladowczych,
- wypowiedzi początkowo mają formę holofraz (wypowiedzi jednowyrazowych), następnie pojawiają się zlepki dwuwyrazowe, bez stosowania jeszcze reguł gramatycznych
- mowa dziecka jest ściśle związana z jego działaniem i rozumiała w połączeniu z rozgrywającą się sytuacją, zaznacza się przewaga funkcji ekspresywnej (wyrażanie przeżyć, postaw) i impresywnej (wywieranie wpływu na słuchacza) nad symboliczną.

Rozwój emocjonalny i społeczny

- źródłem emocji są kontakty z dorosłymi, później z dziećmi,
- dziecko uczy się wyrażać swoje emocje i rozpoznawać wyrazy mimiczne emocji u innych osób
 - uczucia małego dziecka są żywe, zmienne, przechodzą łatwo w przeciwstawne (duża labilność), reakcje są gwałtowne, nadal silnie związane z zaspokajaniem potrzeb biologicznych oraz z zaciekawieniem
- rozwój emocjonalny we wczesnych okresach życia zależy od dojrzewania układu nerwowego, który podlega w tym czasie licznym zmianom funkcjonalnym i strukturalnym, nadal procesy pobudzenia dominują nad procesami hamowania
- między 2 a 3 r.ż. pojawiają się takie złożone uczucia jak: zazdrość, duma, wstyd, poczucie winy, zakłopotanie
- wzajemność oddziaływań między rozwojem poznawczym a emocjonalnym (nowe emocje wymagają dojrzałości poznawczej, i prowadzą z kolei do lepszego rozumienia siebie)
- w tym czasie dziecko zaczyna być inicjatorem kontaktów społecznych, pierwsze kontakty z rówieśnikami ograniczają się do spojrzeń lub zachowań zaczepnych, zabawy natomiast ze społecznego punktu widzenia to zabawy samotne lub równoległe.
- poczucie bezpieczeństwa (zdobyte w kontakcie z matką) zapewnia dziecku wychodzenie ku światu przedmiotów i osób

- początkowo dziecko pozostaje tylko w kontaktach z dorosłymi, kontakty z dziećmi przyjmują postać naśladownictwa

Rozwój obrazu własnej osoby

- rozwija się poczucie odrębności psychicznej i poczucie własnego „Ja” (przejawy: rozpoznawanie siebie w lustrze, tendencja do posiadania, używanie zaimka osobowego „ja”, przeciwstawianie się woli innych)
- najważniejszym lustrem dla dzieci są inni ludzie i ich opinie, tzw. lustro społeczne
- rosnąca samodzielność staje się podstawą poczucia sprawstwa
- tworzące się poczucie „Ja” wyraża się w używaniu słowa „ja” w tzw. pędzie posiadania (dziecko chętnie przywłaszcza sobie przedmioty oraz zaciekle broni własnych rzeczy przed rówieśnikami) oraz w dziecięcym negatywizmie (przeciwstawianiu się prośbom i poleceniom osób dorosłych, co przybiera formę oporu fizycznego lub stanowczej i konsekwentnej werbalnej odmowy (upór)

METODY PRACY – CHARAKTERYSTYKA

METODA RUCHU ROZWIJAJĄCEGO WERONIKI SHERBORNE

Nazwa metody odzwierciedla jej główne założenia: rozwijanie za pomocą ruchu świadomości własnego ciała i otaczającej nas przestrzeni, usprawnianie ruchowe, dzielenie przestrzeni z innymi osobami oraz nawiązywanie z nimi bliskiego kontaktu za pomocą ruchu i dotyku. Celem metody jest wspomaganie prawidłowego rozwoju i korekcja jego zaburzeń. Udział w zajęciach MRR wpływa stymulująco na rozwój emocjonalny, społeczny i poznawczy dziecka.

METODA INTEGRACJI SENSORYCZNEJ

Metoda SI polega na wspomaganie integracji czynności zmysłowo-ruchowych, czyli procesu w którym informacje z narządów zmysłów są przez mózg przyjmowane, rozpoznawane, segregowane, interpretowane, integrowane z już posiadanymi, zapamiętywane (rejestrowane, kodowane), w celu odpowiedzi właściwą reakcją. Ćwiczenia obejmują stymulowanie zmysłów dotyku, równowagi, powonienia, smaku, słuchu, wzroku,

oraz wspieranie rozwoju prawidłowej postawy, napięcia mięśni oraz ogólnej sprawności dziecka.

PEDAGOGIKA ZABAWY

Jeden z nowszych kierunków w edukacji przedszkolnej. Proponuje specjalnie organizowane przez nauczyciela działanie w grupie, które daje radość, uczy, bawi i wychowuje. Oferuje dużą różnorodność zabaw, dzięki którym dzieci pozbywają się stresu, stają się otwarte na drugiego człowieka, nabywają poczucia własnej wartości i chęci do działania. Na zajęciach prowadzonych metodami PZ obowiązują zasady: dobrowolności, wielopoziomowości komunikacji, unikania rywalizacji oraz różnorodności środków wyrazu.

ZABAWY FUNDAMENTALNE

Program wspomaganie rozwoju dzieci w wieku od urodzenia do 6 roku życia (autorzy: Colin Rose, Gordon Dryden). Opiera się między innymi na teorii 8 inteligencji H. Gardnera oraz założeniu, że każde dziecko ma 8 różnych rodzajów inteligencji, które można optymalnie rozwijać. Według autorów do 6 roku życia w umyśle dziecka tworzą się fundamenty sposobów myślenia, rozmienia oraz odczuwania świata. Podstawowymi są miłość, poczucie bezpieczeństwa oraz zabawa.

PSYCHOPEDAGOGIKA TWÓRCZOŚCI

Integracja psychologicznego, filozoficznego i pedagogicznego podejścia do kreatywności dzieci. Dziedzina obejmująca zagadnienia twórczości i sposobów rozwijania potencjału twórczego dzieci, młodzieży i dorosłych. Część pedagogiki, stanowiąca system wiadomości teoretycznych i umiejętności praktycznych umożliwiających nauczycielowi „bycie twórczym” , czyli w sposób nieszablonowy organizowanie procesu dydaktyczno-wychowawczego, w celu kształtowania umiejętności i postaw twórczych swoich wychowanków.

PROPOZYCJE DZIAŁAŃ EDUKACYJNYCH – ZABAW I ĆWICZEŃ – WSPIERAJĄCYCH ROZWÓJ PSYCHORUCHOWY DZIECKA

I. WIEK NIEMOWLĘCY – PROPOZYCJE ZABAW WSPIERAJĄCYCH ROZWÓJ DZIECKA

SFERA ROZWOJU	6 - 9 MIESIĄC ŻYCIA	9 - 12 MIESIĄC ŻYCIA
Rozwój społeczny i emocjonalny	<ul style="list-style-type: none"> - zabawy z lustrem (odkrywanie lustrzanego odbicia) 	<ul style="list-style-type: none"> - śpiewanie kołysanek podczas układania dzieci do snu (pauza-reakcje dzieci) - „zabawy podpierane” (opierają się na ruchach wykonywanych przez dorosłych trzymających dziecko na rękach) - zabawa z pacynką (dialog, głaskanie, opowiadanie bajki) - zabawa w dmuchanie (w twarz, w rękę, piórko, wiatraczek) - zabawy paluszkowe
Rozwój mowy i komunikacji	<ul style="list-style-type: none"> - mówienie do dziecka, „rozmawianie” z nim, powtarzanie dźwięków wydawanych przez dziecko - zabawa w rozmowę przez telefon - powtarzanie pierwszych sylab . 	<ul style="list-style-type: none"> - „rozmowa” z pacynką (zachęcanie dziecka do powtarzania sylab/słów) - rymowanki
Aktywność poznawcza	<ul style="list-style-type: none"> - odkrywanie dźwięków (zabawy z przedmiotami wydającymi dźwięk, rozpoznawanie dźwięków, powiązanie przedmiotów dnia codziennego z dźwiękami). - zabawa w orkiestrę (uderzanie, potrząsanie różnymi przedmiotami) 	<ul style="list-style-type: none"> - poszukiwanie schowanej (na oczach dziecka) przez wychowawcę zabawki - oglądanie i dotykanie książeczek ze zwierzętami o różnej fakturze - rozwiązywanie prostych problemów (np. ciągnięcie za sznurek ulubionej zabawki,

	<ul style="list-style-type: none"> - badanie przedmiotów codziennego użytku (schowane w pudle łyżki, kubki itp.) - wspólne oglądanie książeczek (opowiadania z dźwiękami, zagadki) - zabawa w chowanego (dziecko „szuka” pod chustą schowanej na jego oczach zabawki) 	<p>zabawek o przedmiotów cięższych i lżejszych)</p> <ul style="list-style-type: none"> - wożenie zabawek w „wózku” z kocyka - wspólne chowanie zabawki i „znajdowanie” przez dziecko - rozpoznawanie przedmiotów codziennego użytku, łączenie ich z funkcją - nazywanie i rozpoznawanie części ciała - wkładanie różnych przedmiotów do pudełek z otworami, potrząsanie i słuchanie odgłosów
<p>Sprawność ruchowa i koordynacja wzrokowo-ruchowa</p>	<ul style="list-style-type: none"> - wspieranie nauki siadania i siedzenia - raczkowanie - wyjmowanie i wkładanie mniejszych i większych przedmiotów, pojemników - naśladowanie ruchów rąk dorosłego - zabawa przedmiotami/zabawkami zawieszonymi na sznurku i tasiemkach (wys. 50 cm) - wzmacnianie mięśni nóg, ćwiczenie ruchów przygotowujących dziecko do chodzenia - stymulacja ruchowa poprzez balansowanie („wożenie” dzieci na kocu w różnych pozycjach-na plecach/na brzuchu/na siedząco) - utrzymywanie się w pozycji siedzącej „trójnogu” i trzymanie zabawek oburącz - stymulowanie ruchu (zabawa z kolekcją grzechotek) 	<ul style="list-style-type: none"> - zabawy zachęcające maluchy do poruszania się/zmiany pozycji (+ zabawki motywujące dziecko) - raczkowanie z torem przeszkód - pierwsza zjeżdżalnia (np. z materaca) - zabawa małymi piłkami w kartonowej rurze (np. po ręcznikach) - turlanie piłki z używaniem obu rąk - zbieranie rozłożonych na podłodze zabawek i wkładanie do pojemnika, wysypywanie i zbieranie - delikatne zakrywanie dzieci materiałem, dzieci zakrywają misie/lalki i kotyszą je do snu - tor przeszkód (wchodzenie do, wychodzenie z, zakrywanie się, utrzymywanie równowagi) - wkładanie przedmiotów przez różne otwory - nakładanie kolorowych obręczy na stożek - wspólne budowanie wieży, mostów z dużych klocków - otwieranie i zamykanie rozmaitych pudełek, pojemników (mieszczących zabawki)

	<ul style="list-style-type: none"> - zabawy z piłkami (torba pełna piłek) - bębnienie – uderzanie np. łyżką o różne przedmioty i nasłuchiwanie odgłosów 	
Aktywność artystyczna		<ul style="list-style-type: none"> - poruszanie się w rytm muzyki (tańczenie rękami, nogami, klaskanie) - zabawa z pozytywką, (oddalanie, chowanie i szukanie źródła dźwięku) - piosenki, zabawy muzyczno-ruchowe - pierwsze rysunki na papierze (farbami i palcami/całą dłonią)

II. WIEK PONIEMOWLĘCY – PROPOZYCJE ZABAW WSPIERAJĄCYCH ROZWÓJ DZIECKA

SFERA ROZWOJU	12 - 18 MIESIĄC ŻYCIA	18 - 24 MIESIĄC ŻYCIA	24 - 36 MIESIĄC ŻYCIA
Rozwój społeczny i emocjonalny	<ul style="list-style-type: none"> - zabawa pauza – ruch (naśladowanie ruchów nauczyciela np. kołysanie się, wyciąganie nóg, skoki, przemieszczanie się, i 	<ul style="list-style-type: none"> - zabawa pauza-ruch (ruchy przeciwne takie jak: wewnątrz/na zewnątrz, do góry/na dół, z tyłu/z przodu) 	<ul style="list-style-type: none"> - słuchanie wierszyków o emocjach i próba ilustrowania ich gestami - zabawy z minami na obrazkach (złość, smutek, radość) –

	<p>reagowanie na polecenie „pauza”)</p> <ul style="list-style-type: none"> - nauka mówienia „cześć” i „do widzenia” - zabawy z balonami i malowanie im buziek - zabawa w chowanego z chustką (ukrywanie twarzy dziecka i wychowawcy) - „buźki” z emocjami (twarzami przedstawiającymi podstawowe emocje) – rozpoznawanie i nazywanie 	<ul style="list-style-type: none"> - „Jak w domu” - zabawa symboliczna (w role) z przedmiotami codziennego użytku - zabawy z podziałem na role (w dom – w rodziców, w kąpanie, ubieranie, karmienie lali itp.) - rozpoznawanie swoich rzeczy (zbieranie osobistych rzeczy dzieci do pudła, losowanie, opisywanie i rozpoznawanie) 	<p>nazywanie, zgadywanie naśladowanie</p> <ul style="list-style-type: none"> - pocieszanie „smutnej” lali/misia - naśladowanie emocji wyrażanych przez wychowawcę - zabawy w współdziałanie (np. wspólne sprzątnie) i dziękowanie za pomoc
<p>Samoobsługa, higiena i bezpieczeństwo</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „karmienie” lalki łyżeczką - zabawa gąbkami i wodą (na placu zabaw) - nauka mycia rąk (najpierw na placu zabaw w pojemniku, potem w łazience) - eksperymentowanie z nalewaniem płynów (na placu zabaw) 		<ul style="list-style-type: none"> - rozbieranie i ubieranie misiów/lalek - mycie zębów pluszacom lub buzi wyciętej z papieru - karmienie lalek - samodzielne próby ubierania się przed lustrem (z korektą) - próby samodzielnego mycia zębów - wyuczanie dzieci podstawowych zasad bezpieczeństwa i wyrabianie w nich nawyku przestrzegania reguł
<p>Rozwój mowy i komunikacji</p>		<ul style="list-style-type: none"> - opowiadanie bajki (z książki) z 	<ul style="list-style-type: none"> - rymowanki i zabawy paluszkowe („Sroczka

		<p>ilustracjami, następnie inscenizowanie wspólnie z dziećmi jej treści</p> <ul style="list-style-type: none"> - czytanie dzieciom wierszy łatwych do ruchowego zilustrowania - opowiadanie przez dzieci bajki/historyjki(z pytaniami nauczyciela i pacynką) - nauka krótkich piosenek i wierszyków 	<p>kaszkę ważyła”, „Pisze pani na maszynie” itp.)</p> <ul style="list-style-type: none"> - wierszyki mobilizujące dzieci do wypowiedziania prostych słów (np. z odgłosami zwierząt) - zabawa w rozmowę telefoniczną (mówienie do słuchawki) - rozmowa z „mówiącą” pacynką - zabawa w dmuchanie lub oblizywanie
Aktywność poznawcza	<ul style="list-style-type: none"> - nazywanie przedmiotów (patrzenie przez lornetkę i opisywanie, co widać) - słuchanie krótkich opowiadań (na podstawie książki) z ilustracją ruchem - materiałowa zjeżdżalnia na stole (zabawki zjeżdżają „w górę” i „w dół”) - pierwsze łamigłówki (np. dopasowywanie kształtów geometrycznych do pustych pól) - zabawa w fotografowanie (uśmiechamy się, stoimy nieruchomo) 	<ul style="list-style-type: none"> - teatr cieni - zabawa w Indian (indiańskie stroje, opaski, taniec) - zabawa z masą plastyczną (krojenie, robienie wzorków) - wspólne uzupełnianie modelu twarzy (owalu) - wspólne tworzenie domku do zabawy (stolik, prześcieradło z wyciętymi oknami i drzwiami) - zabawy przed lustrem (poruszanie częściami ciała) - zabawa w telefonowanie (telefony z 	<p>Pojęcia odwracalne/nieodwracalne</p> <ul style="list-style-type: none"> - zabawy plasteliną (placek i kulka) - zabawy drucikami kreatywnymi (tworzenie i rozkładanie kształtów)/piaskiem w piaskownicy - cięcie papieru i składanie kartki, odrywanie i „przyczepianie” liścia z drzewa Klasyfikacja - grupowanie do pudełek „darów natury”/klocków w trzech kolorach Z czego to jest zrobione? – zabawa w

	<p>-zabawa w wężanie i nazywanie rozmaitych naturalnych produktów (warzywa, owoce, zioła)</p>	<p>kubeczków i sznurków) - zabawa kostką sensoryczną (z różnymi fakturami) - spacer z „wywoływaczem dźwięków” (np. ołówkiem, którym dzieci uderzają w różne przedmioty i nasłuchują) - szukanie pary (rozpoznawanie kolorowych figur geometrycznych i szukanie par) - karty z parami zwierząt/przedmiotów (rozpoznawanie i szukanie) - dopasowywanie takich samych kolorów (na końcu nazwanie koloru)</p>	<p>nazywanie materiałów różnych przedmiotów - łączenie w pary różnych przedmiotów (prawdziwych/na obrazkach) - zabawa w zwierzęta (wychowawca pokazuje ruchem, dzieci odgadują i naśladują wydając odpowiednie odgłosy - precyzyjne określanie położenia przedmiotów (używanie okoliczników miejsca) - układanie pierwszych szeregów i rytmów (z klocków/innych zabawek) - wspólne przeliczanie zabawek/innych przedmiotów - wyliczanki - podświetlanie zabawek latarką - łapanie „zajaczka”</p>
<p>Sprawność ruchowa i koordynacja wzrokowo-ruchowa</p>	<p>- gimnastyka dla smyka - tor przeszkód - ćwiczenie chodu, ustalenie różnicy między ruchem i spoczynkiem (z muzyką)-spacer przy muzyce, odpoczynek w ciszy - naszyjnik (nawlekanie na metrowy sznurek drewnianych/plastikowych kótek</p>	<p>- poranna gimnastyka - tor przeszkód - przechodzimy przez kałuże („wewnątrz” i „na zewnątrz”) - wspólne budowanie tunelu i przechodzenie przez niego - zabawy z koszem pełnym piłek</p>	<p>- równoważnia (zrobiona z przyklejonej do podłogi taśmy malarskiej) - płaskie orgiami (z koła i innych figur) - wrzucanie do skarbonki plastikowych krążków/żetonów - usprawnianie rąk (bazgroty oburącz na dużym arkuszu papieru,</p>

	<ul style="list-style-type: none"> - zabawa kolorowymi patyczkami (dzielenie się, wkładanie i wyjmowanie, układanie rzędu) - zabawa z papierkami (darcie kolorowych gazet, podrzucanie, taniec z papierkami) <ul style="list-style-type: none"> - chodzenie po wyciętych i przyklejonych śladach(tor przeszkód) - zabawa z kartonowymi pudełkami (naśladowanie), przemieszczanie pudeł z zabawkami w środku - spuszczenie zabawek na zjeżdżalni (na placu zabaw lub w Sali na zbudowanej wspólnie zjeżdżalni) - zabawy w piaskownicy (przesypywanie piasku itp.) <ul style="list-style-type: none"> - zabawy z materiałowymi woreczkami - zabawa przy muzyce (tańczę i siadam gdy muzyka milknie) - zabawa z papierowymi łożeczkami i gąbkami pływającymi po wodzie <ul style="list-style-type: none"> - ćwiczenie celności (wrzucanie piłeczek do pudeł/pojemników) - budowanie wież z klocków i celowanie do nich piłeczkami 	<ul style="list-style-type: none"> - zabawa olbrzymią dmuchaną piłką <ul style="list-style-type: none"> - gra w kręgle - zabawa z kocem w kręgu (pojęcia „góra” i „dół”), z podrzucaniem piłki na kocu <ul style="list-style-type: none"> - wyścigi (bez zwycięzcy) - wyścigi dżdżownic (pełzająco) - przyjęcie w dżungli (naśladowanie ruchów różnych zwierząt) - zabawa zimnymi i ciepłymi kamykami (pojęcia „zimno” i „ciepło”) - zabawa w posągi (poruszanie się w rytm muzyki, bezruch gdy muzyka milknie). <ul style="list-style-type: none"> - taniec z szarfą - masaże na dużej piłce - podróże na kocu 	<ul style="list-style-type: none"> malowanie na sztaludze, lepienie z plasteliny) <ul style="list-style-type: none"> - zabawy ruchowe przy muzyce („Kółko graniaste”, „Stary niedźwiedź mocno śpi” itp.) - zabawy ruchowe (np. „Jedźcie rowerek na spacerek”) - zabawy w baraszkowanie (np. turlanie, podrzucanie, taniec i podskoki) - przesypywanie z pojemnika do pojemnika - toczenie piłki
--	--	---	--

	- nauka łączenia ze sobą klocków		
Aktywność artystyczna	<ul style="list-style-type: none"> - modelowanie z masy solnej - rysowanie kredą (na placu zabaw, w sali na czarnych kartkach, odrysowywanie swojego ciała) - słuchanie muzyki klasycznej (godzina dziennie) 	<ul style="list-style-type: none"> - osłuchiwanie się z różnymi dźwiękami z otoczenia - rozpoznawanie dźwięków instrumentów - taniec różnymi częściami ciała <ul style="list-style-type: none"> - tańce z kapeluszami - malowanie na ścianie (na dużych arkuszach papieru) - wspólne tworzenie plakatu (dłońmi i stopami) <ul style="list-style-type: none"> -malowanie stemplami, wałkami - orkiestra „naczyniowa” (trzy zespoły: blaszany, plastikowy, drewniany) - popularne dźwięki (stoper, radio, budzik, telefon komórkowy) - kolaż z kolorowych wstążek 	<ul style="list-style-type: none"> - śpiewanie piosenek zawierających rytmiczny refren (np. „Panie Janie”) - zabawa plasteliną (przyklejanie kuleczek do kartki) - wydzieranki z papieru kolorowego - malowanie zebranych na spacerze kamieni <ul style="list-style-type: none"> - stempelki z ziemniaka/marchewki - tańce do rytmicznej muzyki - taniec z pokazywaniem (do piosenek np. „My jesteśmy krasnoludki”) - śpiewanie dzieciom piosenek <ul style="list-style-type: none"> - zabawy w teatr (mówiące misie),,,

		<ul style="list-style-type: none"> - malowanie kolorowym piaskiem - naszyjniki/koraliki z różnych makaronów - rzeźby z masy z mąki kukurydzianej - rozpoznawanie i wydawanie dźwięków głośnych i cichych (milczenie/szept/krzyk) 	
--	--	--	--

ZAKRESY EDUKACJI/TREŚCI EDUKACYJNE I PROCESY EDUKACYJNE W STARSZEJ GRUPIE ŻŁOBKOWEJ (18-30 MIESIĄC ŻYCIA)

ZAKRES EDUKACJI/TEMATYCZNY	SPOSOBY REALIZACJI PROGRAMU	ROZWÓJ KOMPETENCJI DZIECI (WIEDZY, UMIEJĘTNOŚCI, DYSPOZYCJI I UCZUĆ)
<p>Porozumiewanie się z dorosłymi i dziećmi, zgodne funkcjonowanie w zabawie i w sytuacjach zadaniowych</p>	<ul style="list-style-type: none"> - podawanie imienia i nazwiska - umiejętność prezentowania siebie - rozpoznawanie członków rodziny - celebrowanie uroczystości rodzinnych 	<ul style="list-style-type: none"> - potrafi podać swoje imię - rozpoznaje własne odbicie w lustrze - potrafi stanąć na forum grupy i uklonić się - potrafi rozpoznać swoich najbliższych na fotografiach - potrafi określić pokrewieństwo z najbliższymi (mama, tata itp.) - przygotowuje z pomocą nauczyciela upominek dla

	<ul style="list-style-type: none"> - zabawa z wybranymi członkami grupy - udział w prostych zabawach ruchowych i muzycznych zorganizowanych przez nauczyciela - rozumienie przynależności i własności - poszanowanie przedmiotów do zabawy i reguł gry - reagowanie na zadane pytania - wyrażanie spostrzeżeń - komunikowanie potrzeb 	<p>członka rodziny z okazji jego święta</p> <ul style="list-style-type: none"> - bierze udział w spotkaniach dla członków jego rodziny w przedszkolu, śpiewa krótką piosenkę z grupą - potrafi krótko współpracować z innym dzieckiem - reaguje na polecenia wydawane przez dorosłego - bierze udział w prostych, krótkich zabawach proponowanych przez nauczyciela - lubi częste zmiany aktywności - wie, jakie przedmioty należą do niego (np. zabawki) - wie, że nie wolno celowo niszczyć zabawek - wie, że trzeba wykonywać polecenia nauczyciela - potrafi udzielić krótkiej odpowiedzi adekwatnie do sytuacji i rozwoju mowy - zaintrygowane jakimś wydarzeniem potrafi zwrócić uwagę nauczyciela - potrafi krótko opowiedzieć o tym, co zobaczyło (zależnie od poziomu mowy) - potrafi zakomunikować potrzebę skorzystania z toalety, jedzenia i picia, chęć zmiany aktywności
--	--	--

	<ul style="list-style-type: none"> - określanie własnych i cudzych stanów emocjonalnych 	<ul style="list-style-type: none"> - potrafi zakomunikować czego chce/co chce dostać - potrafi zareagować na emocje drugiego dziecka (zainteresować się np. płaczem) - potrafi rozpoznać podstawowe stany emocjonalne postaci na rysunku
<p>Wychowanie rodzinne i obywatelskie</p>	<ul style="list-style-type: none"> - rozpoznawanie najbliższego otoczenia - rozpoznawanie znanych miejsc (domu dziadków, przedszkola, przychodni) 	<ul style="list-style-type: none"> - rozpoznaje miejsce, w którym mieszka - rozpoznaje znane miejsca np. przedszkole
<p>Samoobsługa, nawyki higieniczne i kulturalne</p>	<ul style="list-style-type: none"> - zorganizowanie nieograniczonego dostępu dzieci do napojów (najlepiej wody) - wdrażanie do samodzielnego picia napojów podczas spożywania posiłków lub po wysiłku fizycznym - podawanie dzieciom posiłków przygotowanych w taki sposób, by samodzielnie mogły spożyć jak największą ich część (pokrojone na małe części) - zachęcanie dzieci do spożywania posiłków za pomocą sztućców o dostosowanej do ich potrzeb wielkości (łyżka i widelec) 	<ul style="list-style-type: none"> - potrafi zakomunikować, że chce mu się pić - potrafi samodzielnie wypić napój z kubka - potrafi samodzielnie zjeść kanapkę pokrojoną na małe kawałki - potrafi zakomunikować, że jest głodne/nie chce już jeść - próbuje jeść zupę łyżką (może się oblewać i potrzebować pomocy dorosłych) - potrafi nabijać na widelec pokrojone kawałki pokarmów

	<ul style="list-style-type: none"> - przypominanie dzieciom o potrzebie skorzystania z toalety i wysadzanie ich, np. przed wyjściem na spacer - nauka samodzielnego zsuwania i podciągania spodenek - rozpoznawanie ubrań - rozbieranie się - ubieranie się - mycie rąk w sytuacjach koniecznych 	<ul style="list-style-type: none"> - potrafi samodzielnie zjeść jogurt/deser łyżeczką - potrafi zakomunikować potrzebę skorzystania z toalety oraz zakończenie czynności toaletowych - potrafi zsunąć spodnie, rajstopy, majtki i usiąść na sedesie - próbuje się ubierać, naciągając odzież (wymaga pomocy) - potrafi nazwać poszczególne elementy ubrania i rozpoznaje je na obrazku/w rzeczywistości - potrafi samodzielnie zdjąć spodenki, spódnicę, skarpetki, buty zapinane na rzepy, czapkę, szalik, rękawiczki - współpracuje przy zdejmowaniu trudniejszych partii odzieży - siadając na nocniku/sedesie zsuwa spodnie, rajstopy o majtki - samodzielnie zakłada buty (wsuwane/zapinane na rzepy) - wymaga pomocy podczas ubierania się - współpracuje podczas ubierania - próbuje samodzielnie włożyć skarpetki, luźne spodnie, majtki - potrafi podciągnąć rękawy, namydlić dłonie, splukać je i osuszyć ręcznikiem
--	--	---

	<ul style="list-style-type: none"> - wdrożenie do właściwych zachowań podczas mycia zębów (szczotkowanie na terenie łazienki, własną szczotką, wypluwanie pasty do umywalki - wdrożenie do profilaktyki próchnicy - zachęcanie rodziców do wizyt adaptacyjnych w gabinetach stomatologicznych - wdrażanie do dbałości o higienę osobistą (mycie rąk i ciała, szczotkowanie zębów, utrzymanie w czystości odzieży i zmiana zabrudzonego ubrania - uczestnictwo w spacerach i zabawach na świeżym powietrzu) - znajomość zwrotów grzecznościowych - przestrzeganie ustalonych norm społecznych 	<ul style="list-style-type: none"> - potrafi szczotkować zęby - potrafi wypluć jamę ustną - otwiera usta aby pokazać zęby nauczycielowi - wie, że należy myć ręce, jeśli są zabrudzone - wie, że należy myć zęby - wie, że należy zmienić ubranie do snu - wie, że należy zmienić zabrudzoną/zmoczoną odzież i buty - wie, w co się bawić na świeżym powietrzu - zna zwroty grzecznościowe i zaczyna ich używać adekwatnie do sytuacji (proszę, dziękuję, przepraszam) - wie, że musi czekać na swoją kolej
<p>ład i porządek</p>	<ul style="list-style-type: none"> - wdrażanie do dbałości o najbliższe otoczenie poprzez porządkowanie 	<ul style="list-style-type: none"> - pomaga dbać o porządek, współpracując z nauczycielem/opiekunem podczas sprzątnia po zabawie

<p>Elementy higieny i wychowania zdrowotnego</p>	<ul style="list-style-type: none"> - poznawanie zasad prawidłowego odżywiania się (wyróżnianie produktów jadalnych i niejadalnych) - poznawanie zasad zachowania prozdrowotnego - postępowanie w przypadku choroby 	<ul style="list-style-type: none"> - wie, że są produkty, których nie wolno mu brać do ust - wie, że trzeba zakładać buty/kapcie - potrafi powiedzieć/wskazać dorosłemu gdzie odczuwa ból
<p>Bezpieczeństwo</p>	<ul style="list-style-type: none"> - odpowiednie zachowanie przy stole - właściwe zachowanie wobec przedmiotów niebezpiecznych - bezpieczne zachowanie wobec zwierząt i roślin - właściwe zachowanie w środkach transportu - właściwe zachowanie podczas spaceru 	<ul style="list-style-type: none"> - wie, że niektóre posiłki/napoje mogą być gorące - wie, że niektóre przedmioty mogą się rozbić lub są ostre - wie, że istnieją przedmioty, których nie należy dotykać - wie, że nie wolno zbliżać się do obcych zwierząt - wie, że wskazanych przez dorosłego roślin nie wolno dotykać - wie, że nie wolno wstawać z siedzenia bez pozwolenia, gdy podróżuje autobusem lub samochodem - wie, że musi podróżować w specjalnym foteliku - wie, że nie wolno mu dotykać klamek pojazdu podczas podróży - wie, że nie wolno oddalać się od opiekuna

	<ul style="list-style-type: none"> - bezpieczne zachowanie na placu zabaw 	<ul style="list-style-type: none"> - wie, że trzeba trzymać za rękę opiekuna/drugie dziecko w parze - wie, że nie wolno jeść znalezionych rzeczy - wie, że nie wolno sypać piaskiem w drugą osobę - wie, że nie wolno wspinać się bez pozwolenia na wysokie drabinki
Mowa	<ul style="list-style-type: none"> - wspieranie rozwoju mowy (prowadzenie rozmów na temat wydarzeń, które miały miejsce danego dnia, - opisywanie historyjek obrazkowych, - nauka krótkich wierszyków, w tym także zabaw paluszkowych - wsparcie logopedyczne (ćwiczenia fonacyjne, ćwiczenia warg i języka, 	<ul style="list-style-type: none"> - potrafi odpowiadać na zadane pytania dotyczące bieżących wydarzeń - słucha opowiadania i potrafi powiedzieć, co widzi na obrazku - lubi zabawy paluszkowe - chętnie słucha krótkich wierszyków - zna kilka wierszyków o treści adekwatnej do wieku - bierze udział w grupowych zajęciach logopedycznych trwających kilka minut - rozpoznaje dźwięki w otoczeniu, lokalizuje źródła dźwięku, naśladuje dźwięki i odgłosy, wykonuje ćwiczenia intonacyjne (np. zmiana natężenia głosu) - oblizuje usta, stroi miny przed lustrem itp.

	<p>ćwiczenia oddechowe)</p> <ul style="list-style-type: none"> - komunikacja w grupie rówieśniczej - komunikacja z dorosłym (wyrażanie potrzeb, odpowiadanie na zadane pytania) - komunikacja niewerbalna 	<ul style="list-style-type: none"> - dmucha piórko, chucha, puszcza bańki mydlane - komunikuje się z dziećmi początkowo głównie niewerbalnie lub za pomocą wypowiedzi jednowyrazowych - im dłużej przebywa w grupie rówieśniczej, tym lepiej i wyraźniej się komunikuje - odpowiada na proste pytania zadane przez znanego dorosłego - potrafi poprosić o pomoc znanego dorosłego - komunikuje swoje potrzeby - zna i rozumie znaczenie podstawowych kodów niewerbalnych (potakiwanie i zaprzeczanie głową, gest przywoływania, ręce wyciągnięte do przytulenia) - potrafi samo zastosować wyżej wymienione gesty
Edukacja matematyczna	<ul style="list-style-type: none"> - organizowanie zabaw badawczych, w których pokazano odwracalność lub jej brak - oglądanie i nazywanie obrazków z gier typu memo - dobieranie pary do zaproponowanego obrazka 	<ul style="list-style-type: none"> - obserwuje procesy odwracalne i nieodwracalne (np. zabawa plasteliną, cięcie kubka) - potrafi podać nazwy przedmiotów i ludzi na obrazkach - potrafi podać taki sam obrazek jak ten zaproponowany przez nauczyciela

	<ul style="list-style-type: none"> - gromadzenie przedmiotów niezbędnych do realizacji określonego celu - ustalanie co do czego pasuje - pojęcia góra–dół, przód–tył - schemat własnego ciała - schemat ciała innych osób - orientowanie się w najbliższym otoczeniu rozpoznawanie podstawowych geometrycznych figur - nauka rytmicznych rymowanek 	<ul style="list-style-type: none"> - wie, co jest potrzebne do np. do wyjścia na spacer, nakarmienia lalki, itp. Z pomocą nauczyciela wybiera odpowiednie przedmioty - wie, czym żywią się znane mu zwierzęta - potrafi połączyć pasujące do siebie przedmioty, tworząc proste pary (z pomocą nauczyciela) - rozumie pojęcia góra–dół, przód–tył, z boku, i potrafi adekwatnie zareagować (popatrz w górę itp.) - zna nazwy podstawowych części ciała (głowa, nogi, ręce, brzuch) i potrafi wskazać ja na sobie - rozpoznaje swoje odbicie w lustrze - potrafi nazwać podstawowe części ciała drugiej osoby lub zabawek i wskazać je (także na obrazku) - potrafi bawić się w szukanie ukrytych przedmiotów - rozpoznaje najbliższą okolicę - potrafi bawić się w chowanego (nie przestrzega jeszcze reguł zabawy) - zna nazwę jednej figury geometrycznej - próbuje rysować koło - słucha krótkich rymowanek z refrenem - zna rymowanki z powtarzającą się frekwencją
--	--	--

	<ul style="list-style-type: none"> - wprowadzenie do liczenia obiektów 	<ul style="list-style-type: none"> - zna kilka liczebników - potrafi „liczyć”, np. podczas zabawy w chowanego używając znanych liczebników - zna piosenki, w których znajduje się element liczenia
Edukacja przyrodnicza	<ul style="list-style-type: none"> - rozpoznawanie zjawisk przyrodniczych - rozpoznawanie zwierząt - rozpoznawanie roślin - ochrona i poszanowanie zwierząt - ochrona i poszanowanie roślin - dbanie o porządek w otoczeniu 	<ul style="list-style-type: none"> - rozpoznaje takie zjawiska, jak: opady śniegu, deszcz, burza, słoneczna pogoda, wiatr. - zna nazwy i rozpoznaje na ilustracjach większość zwierząt - potrafi obserwować przez chwilę małe zwierzęta - zna nazwy niektórych warzyw i owoców i potrafi rozpoznać je w rzeczywistości lub na obrazku - wie, że nie należy dotykać napotkanych zwierząt - wie, że nie można krzywdzić zwierząt domowych - przygląda się podczas sadzenia roślin lub wysiewu nasion do doniczki - wie, że nie wolno rzucać śmieci na trawę, chodniki
Działania konstrukcyjne	<ul style="list-style-type: none"> - budowanie z produktów naturalnych 	<ul style="list-style-type: none"> - robi babki z piasku

	<ul style="list-style-type: none"> - budowle tworzone z dostępnych przedmiotów 	<ul style="list-style-type: none"> - buduje wieże z klocków, pudełek itp.
<p>Przygotowanie do nauki czytania</p>	<ul style="list-style-type: none"> - czytanie dzieciom jak stały element dnia - zapoznanie z książkami dla dzieci - organizacja kącika z książkami 	<ul style="list-style-type: none"> - lubi, jak dorosły mu czyta, domaga się czytania - zna książki dziecięce i lubi je oglądać - rozpoznaje postaci na obrazkach - wie, że może korzystać z książek przeznaczonych dla niego - wie, że nie można niszczyć książek
<p>Przygotowanie do nauki pisania</p>	<ul style="list-style-type: none"> - usprawnianie manualne - oglądanie książek - trening sprawności manualnych - trening koordynacji wzrokowo – ruchowej 	<ul style="list-style-type: none"> - wie, że rysować można tylko po wyznaczonych miejscach - bazgrze na papierze za pomocą narzędzi pisarskich - odróżnia tekst od ilustracji - bierze udział w zajęciach polegających na: zabawach z plasteliną, bazgraniu kredkami świecowymi i ołówkiem, wykonywaniu kulek z folii aluminiowej lub bibuły, malowaniu dziesięcioma palcami, zanurzaniu dłoni w materiałach sypkich - bierze udział w zajęciach polegających na: zabawach ruchowych polegających na naśladowaniu gestów, bazgraniu po kartce papieru, wrzucaniu drobnych

		przedmiotów do pudełek, układaniu klocków
Percepcja, pamięć i koordynacja	<ul style="list-style-type: none"> - rozpoznawanie kolorów - zabawy z lustrem - zabawy światłem - rozpoznawanie przedmiotów na obrazkach - wyróżnianie i rozpoznawanie dźwięków z otoczenia - samodzielne wytwarzanie dźwięków 	<ul style="list-style-type: none"> - rozpoznaje podstawowe kolory na obrazkach - potrafi podać nazwę koloru, o który pyta nauczyciel - rozpoznaje własne odbicie w lustrze - chętnie obserwuje eksperymenty z wykorzystaniem lustra np. puszczanie zajaczków - potrafi łąpać świetlny refleks wywołany światłem latarki, np. na ścianie - lubi obserwować zabawę polegającą na podświetleniu zabawek latarką - rozpoznaje szczegóły na obrazku - potrafi wyszukać na przejrzystej ilustracji element, o który pyta nauczyciel - rozpoznaje dźwięki z najbliższego otoczenia - rozpoznaje głosy znanych osób - rozpoznaje zwierzęta po wydawanym dźwięku - potrafi zagrać na znanych mu instrumentach perkusyjnych - jest świadome posiadania własnego głosu i wykorzystuje umiejętność posługiwania się nim

	<ul style="list-style-type: none"> - wzbogacanie doświadczeń poprzez zabawy z różnymi fakturami - badanie przedmiotów naturalnych - dostarczanie zróżnicowanych doznań dotykowych dzięki zabawie produktami sypkimi 	<ul style="list-style-type: none"> - bawi się przedmiotami o różnej fakturze - bawi się przedmiotami naturalnego pochodzenia - bawi się przedmiotami sypkimi. Potrafi przesypywać i manipulować nimi
Sprawność fizyczna	<ul style="list-style-type: none"> - rozwijanie ruchów globalnych całego ciała - spacerowanie w najbliższej okolicy przedszkola - zabawy ruchowe na świeżym powietrzu - zabawy ruchowe z wykorzystaniem instrumentów muzycznych - zabawy ruchowe z wykorzystaniem śpiewu nauczyciela - odpoczynek po głównym posiłku - usprawnianie na poziomie oka i ręki 	<ul style="list-style-type: none"> - bierze czynny udział w zabawach ruchowych proponowanych przez nauczyciela - potrafi iść w parze z innym dzieckiem - bawi się krótko z innymi dziećmi, zwłaszcza gdy towarzyszy im wychowawca - zna nazwy kilku instrumentów muzycznych - potrafi grać na instrumentach perkusyjnych - potrafi bawić się przy muzyce - zna kilka piosenek i próbuje je śpiewać z nauczycielem - zna zabawy ze śpiewem - wie, że po obiedzie jest czas na leżakowanie (odpoczynek) - zna czynności towarzyszące: toaleta, przebieranie się, i bierze w nich czynny udział - przesypuje produkty sypkie z ręki do ręki i z pojemnika do pojemnika

	<ul style="list-style-type: none"> - usprawnienie na poziomie oka i nogi 	<ul style="list-style-type: none"> - buduje wieże z klocków - wrzuca do pojemników przedmioty - potrafi złapać rzuconą mu piłkę - kopie piłkę - skacze do blisko ustawionego celu (np. do położonej na podłodze szarfy)
Edukacja teatralna	<ul style="list-style-type: none"> - ekspresyjna zabawa - oglądanie przedstawień 	<ul style="list-style-type: none"> - bawi się pluszakami - naśladuje gesty dorosłych (bawi się w pantomimę) - lubi obserwować krótkie inscenizacje (zwłaszcza lalkowe i pacynkowe organizowane przez nauczyciela) - dzieci w połowie drugiego roku życia są w stanie obejrzeć kilkuminutowe przedstawienie
Edukacja muzyczna	<ul style="list-style-type: none"> - wykonywanie i słuchanie śpiewanych utworów muzycznych - rozpoznawanie utworów muzycznych 	<ul style="list-style-type: none"> - potrafi śpiewać proste piosenki złożone z kilku wersów - chętnie śpiewa samo lub razem z dorosłym - lubi, gdy dorośli lub starsze dzieci mu śpiewają - rozpoznaje nagrane piosenki już po wstępie

	<ul style="list-style-type: none"> - słuchanie i reagowanie na muzykę odtwarzaną i graną na żywo - zabawy muzyczne - taniec w rytm usłyszanej muzyki - taniec z innymi - znajomość instrumentów muzycznych - obsługa instrumentów muzycznych i sprzętu muzycznego 	<ul style="list-style-type: none"> - lubi słuchać muzyki (ma ulubione utwory) - potrafi wyrazić sprzeciw wobec słuchanego utworu - potrafi bawić się zgodnie z zasadami podczas znanych muzycznych zabaw dziecięcych - lubi tańczyć, podrygując, zwłaszcza do dziecięcych utworów - najchętniej tańczy samo/z dorosłym - przez chwilę potrafi tańczyć w kole - zna nazwy podstawowych instrumentów muzycznych - potrafi stukać w bębenek i tamburyno - wie, do czego służy pałeczka i jak nią uderzać o cymbałki/bębnek
Edukacja plastyczna	<ul style="list-style-type: none"> - znajomość materiałów i technik plastycznych - własne działania plastyczne - rozpoznawanie kolorów 	<ul style="list-style-type: none"> - wie, do czego służą papier i kredki - wie, do czego służą farby oraz pędzle, próbuje się nimi posługiwać - wie, do czego służy plastelina i jak nią manipulować - lubi patrzeć na plastyczne działania dorosłego - potrafi bazgrać po kartce papieru - maluje,, tworząc barwne plamy - rozpoznaje i nazywa barwy podstawowe

ROZWÓJ TWÓRCZEJ POSTAWY U DZIECI W WIEKU PONIEWOLĘCYM

Drugi rok życia jest dobrym momentem na rozpoczęcie wczesnego stymulowania rozwoju twórczej postawy u dzieci. W tym celu konieczne jest zadbanie o zaspokojenie potrzeby bezpieczeństwa maluchów. Poczucie bezpieczeństwa warunkuje bowiem wszelki rozwój, również rozwój aktywności twórczej.

Czym charakteryzuje się twórcze dziecko? Jest radosne, spontaniczne, otwarte, ciekawe świata, eksploruje otoczenie, eksperymentuje z przedmiotami i nie tylko. Z entuzjazmem reaguje na proponowane mu zabawy. Ma ochotę i motywację do współdziałania oraz wspólnego odkrywania świata. Kreatywny, otwarty na dziecko i świat nauczyciel potrafi towarzyszyć dziecku w zabawie wspierając jego twórczy rozwój. Uważnie obserwuje dziecko, odczytując jego nastroje. Poznaje małego człowieka, jego cechy charakteru i preferencje. Na tej podstawie proponuje mu udział w atrakcyjnych oraz adekwatnych i sensownych rozwojowo zajęciach. Trudność i złożoność zabaw jest dostosowywana do możliwości dziecka i jest stopniowo zwiększana.

Przykłady zabaw rozwijających twórczą postawę u dzieci w wieku niemowlęcym

- robienie rozmaitych rzeczy **na różne sposoby** (wrzucanie piłek do pudła, pokonywanie odległości nogami, tańczenie do muzyki, transportowanie zabawek itp.)
- jak można bawić się z....piłką, kocem, dużymi klockami?
- Co schowało się pod kocem? (zgadywanie)
- co można zrobić z gazetą/z gazety?
- do czego można wykorzystać...poduszkę, talerz, kubek? (**niezwykłe zastosowania** dobrze znanych dziecku przedmiotów)

BIBLIOGRAFIA

1. Ogrodzińska T. (red) (2004), *Nigdy nie jest za wcześnie – rozwój i edukacja małych dzieci*, Warszawa: Fundacja Rozwoju Dzieci im. Jana Amosa Komeńskiego
2. Aquilar T., Fernandez M. G., Pacheco L., Gonzalez A., Sabanes I., Salomone M. G. (2001), *Wielki podręcznik dla nauczycieli żłobków i przedszkoli*, Kielce: Jedność
3. Gruszczyk-Kolczyńska E., Zielińska E. (2012), *Dwulatki i trzylatki w przedszkolu i w domu – jak świadomie je uczyć i wychowywać*, Kraków: Centrum Edukacyjne Bliżej Przedszkola
4. Mikler-Chwastek A. (2013), *Wychowanie i wspieranie rozwoju małych dzieci*, Warszawa: Difin SA
5. Rościszewska-Woźniak M., (2012), *Standardy jakości opieki i wspierania rozwoju dzieci do lat 3 – żłobek*, Warszawa: Fundacja Rozwoju Dzieci im. Jana Amosa Komeńskiego
6. Minge N., Minge K., (2011) *Jak kreatywnie wspierać rozwój dziecka?*, Warszawa: Samo Sedno
7. Harwas-Napierała B., Trempała J., (2004), *Psychologia rozwoju człowieka. Tom 2. Charakterystyka okresów życia człowieka*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN
8. Klim-Klimaszewska A., (2010) *Pedagogika przedszkolna. Nowa podstawa programowa*, Warszawa: Instytut Wydawniczy Erica
9. Trawińska H., (2006) *Moje dziecko w żłobku. Szansa czy konieczność?* Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak
10. Trawińska H., (2006), *Zabawy rozwijające dla małych dzieci*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak